

18. ASIRDA

FRANSIZLARIN MISIR'I İŞGALİ

(NEDEN VE SONUÇLAR)

M. Ü. İLÂHIYAT MASTER TEZİ

Osman Zeki SOYYIĞIT

I

ÖNSÖZ

Bir konunun gerekli biçimde araştırılma ve incelenmesi, zaman ve imkân unsurlarının varlığına ve bu unsurların var olma derecesine bağlıdır. Bir başka deyimle her hangi bir konunun sağlıklı biçimde araştırılıp hazırlanmasındaki başarı derecesi, bu işe ayrılan zaman ve imkânların mevcudiyet derecesiyle doğru orantılıdır. Zaman ne kadar geniş, imkânlar ne denli bol olursa yapılan çalışmalarda başarı oranı da o nisbette yüksek olur.

Başbakanlık Arşivi'nde tezimin konusuyla ilgili araştırma yaparken Mısırlı bir araştırmacı ile karşılaştım. Mısır Arap Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nda görevli olduğunu söyleyen ve Başbakanlık'tan araştırma izni bulunan bu zat da, aynı konuyu araştırıyordu. Önce ülkesinin arşiv ve kütüphanelerindeki kaynakları taramakla işe başlamış ve sonra bazı Avrupa başkentlerini ziyaret ederek buralardaki vesaiiki de incelemiş. Hayli doküman elde ettiğini söyledi. Türkçe bilmiyordu. Osmanlı belgelerini tesbit ve tetkikte, ülkemizde doktora çalışmalarını yapmakta olan Mısırlı öğrencilerden yararlanabileceğini düşünmüş, ama mümkün olmamış. Aynı konuda çalış-

tiğımıza göre, bana yardımlaşma teklif etti. Memnuniyetle kabul ettim. Konuyla ilgili bazı belgelerin çıkarılması ve Arapçaya tercümesi hususlarında kendisine yardımcı oldum. Buna mukabil o da, yaptığı etüd ve tetkiklerin sonuçlarını birer başlık halinde bana verebileceğini söylemişti. Ama bana veda edemeden ayrıldı...

Kendisine hak veriyorum. Bunca zaman ve imkân harca-yarak elde ettiği sonuçları -ilmî ve tarihf değeri her ne olursa olsun- kendi öz malı olarak yayımlamadan bir başkasının istifadesine sunması elbette beklenemezdi. Kendisine yardımcı olmayı kabul ederken bunu biliyordum. Ne var ki, bizi kendi kaynaklarımızdan tammasını istediğim için yardım ettim. Takdir onundur.

Bana gelince, zamanımın dar ve imkânlarımın mahdut olmasına rağmen, yurt dışına taşabilecek nitelikte olan bu çalışmayı ihtiyar etmemin başlıca iki nedeni vardır:

1 — Başbakanlık Arşivi'nde Birleşik Arap Emirlikleri ve Körfez ülkeleriyle alakalı Osmanlı vesaikini araştırmakta iken 207 sayılı Mühimme'de Fransız Generali Bonaparte'ın Mısır'ı işgaline dair rastladığım bazı önemli belgeler.

2 — Yurt dışındaki Türk diplomatlara karşı icra-i faaliyet eden Ermeni terörüne Fransa'nın yataklık etmesi, Fran-

(4)

sız adlî mekanizmasının dahi, masum insanların kanına giren Ermeni canilerini korumak ve adeta birer millî kahraman gibi göstermek tutum ve çabası içerisine girmesi.

Sözünü ettiğim belgeler, ilgili vilayetlerin vali ve ileri gelenlerine tevcih edilen hükümlerdir. Bunların arasında, Arap kabile ve aşiretleri şeyh ve reislerine gönderilen ve Fransız keferesine karşı birlik ve beraberlik içerisinde hareket edilmesi gereğini vurgulayan Arapça hükümler de yer almıştır.

Mabeyinde yürürlükte olan sulh ve dostluk muahedesi-ni sebepsiz ve de ihtarsız olarak nakzedip ve devletlerarası teamülleri çiğneyip ancak korsanlara yaraşır biçimde hareket ederek Mısır'a ansızın çıkarma yapan Fransa Cumhuriyeti'ne karşı bu hükümlerde ağır bir dil kullanılmakta ve Fransız taifesinin ahlak ve seciyesine ağır ithamlar yöneltilmektedir.

O günkü Fransa ile, yurt dışındaki diplomatlarımızı hedef alan Ermeni terörüne arka çıkan bugünkü Fransa arasında köprü kurmayı amaçlıyordum. Türk ve İslâm aleminin eski samimî ve sadık dostu olan Fransa'yı, ansızın bu alemin hasm-ı kavîsi ve can düşmanı olmaya iten çok ciddi sebepler olmalıydı.

O vekte dek Fransızların memâlik-i osmaniyede her sözü kılıç gibi nefizdi. Devlet-i Aliyye, siyasî ahvalde, her dev-

letten ziyade Fransa'nın ihtarlarına kulak verirdi. Büyük Fransız ihtilalinden sonra da, Fransızları gücendirmemek için büyük çaba göstermişti. Fransız ihtilal hükümetini henüz resmen tamamlanmışken ona karşı sempatik davranmış ve hatta el altından ona, küçük çapta bile olsa yardım etmişti.

Bir Avrupa devleti, Fransa Cumhuriyeti'ni tanıdığı takdirde kendisinin de tanıyacağı prensibinden hareket eden Devlet-i Aliyye, Rusya'nın peşinden Fransız ihtilal hükümetini resmen tanıdı. Osmanlı Padişahı'nın itimat ve dostluğunu kazanmayı başaran Fransız Sefiri Aubert Dubyet, Türk-Fransız münasebetlerinin eski gücünü kazanmasında ve 1740 senesinde Fransa'ya tanınan imtiyazların yeniden tekit edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu arada Fransızların, Rusya'ya karşı Osmanlı'nın askerî gücünü geliştirme ve modernize etme çalışmaları da dikkati çeken hususlar arasındadır.

Ama Fransız Generali Bonaparte'in İskenderiye çıkarılmasından sonra bu dostluk ve samimiyetin yerini korkunç bir kin ve nefret aldı. Öylesine bir kin ve nefret ki, köklerinin çok eski bir tarihe dayandığı gerçeğini gizleyemiyor. Demek ki, Haçlı seferlerinden beri süregelmişti. Ancak çelebilik ve centilmenlik yüzünden kendini açığa vuramıyordu. Bonaparte'in İskenderiye çıkarmasını müteakip bu kin ve nefretin ne korkunç

boyutlara ulaştığını, aşağıdaki hükmün ifadelerinden birlikte izleyelim:

"Taife-i Fransa, cealallahu diyarahum dârisih ve a'lâmehum nâkiseh(1), kefere-i tuğat ve fecere-i buğat olup Cenabı Rabb-i semavat ve arzın vahdaniyetine ve yevm-i kıyamet şeffinin risaletine iman itmezler; belki edyanın küllisini terk ve şiddet ve hevl-i ahireti inkâr ettiler. Yevm-i haşir ve neşre itikad itmeyup, "bizleri ancak dehr helâk ider ve erhâm def' ve arz bel' eyler; bunun madumunda ba's ve hisab ve ı-kab ve sual ve cevap yoktur" derler. Hatta kenais emvalini ve salıp tecemmülâtini nehb ve kıssis ve ruhbanlarını ğaret ittiklerinden maada enbiya-i ızama meb'us kütüb-i ilahiyeyi ve Hazreti Musa ve İsa ve Hazreti Muhammed, salavâtullahı alâ nebiyyina ve aleyhima'nın ahad üzerine meziyetlerini ve dünyaya nebi ve rasul ba'sini inkâr ittiler. Nâsın küllisini, insaniyette müsavi ve beşeriyette müteşarik ve herkes nefisleriyle müstakil olup, bir ahadın ahad-ı ahare meziyeti yoktur, insandan herbiri zatında nefisini ve hayatında maaşım tedbir ider, dirler. İşte bu itikad-ı batıl ve re'y-i hâzil üzerine taife-i mesfure, kavaid-i cedide ve kavanin-i ekkîde bina idüp kavaid-i mezkûrede Şeytan'ın kendülere olan vesavisini isbat ittiler.

(1) Allah, ülkelerini yıksın ve bayraklarını başaşağı çevirsin!

Cemi-i edyan kavaidini hedm ve sair muharranâtı istihlâl ve nüfus-i habisenin meyl eylediği şehvâtı mubah itdiler. Kendüleri dalle olup hevâm misillü olan avamdan füccârı idlâl idenlerin cümle-i kavaid-i şeytaniyyelerinden biri, cevaz-i nifak ve mülûk ve düvel beynine ve erbab-ı şakavet ve fesad-dan sair nâs ve cemi-i ashâb-ı hişem meyamnâ tezvîrat ve ebâtîl-i müzahrefât ile meşhun kütüb irsaliyle ilka-i fiten ve şikak itmek olup her taifeye, "biz sizden ve sizin dininizden ve milletinizdeniz" deyü hitab ve mevâfîd-i batîle ve tahzirat-i şedide ile tahzir iderler.

"Hasılı anlar, fisk ve fücürde münhemik olup inad ve gurur matıyyesine râkibdirler. Bahr-i dalâl ve tuğyana dalıp râyet-i Şeytan tahtinde tecemmu' iderler. Ve derunlarında bağı ve fesad temekkün etmiş ve şeyatın , anlara, irtida' idecek hakim ve cem' olacak din ve itikad yoktur, deyü talim eylemiştir. Nehbi ganimet ve nemimeyi ekmel-i şîmet adederler. Taife-i Fransa'nın mezheb-i dehriyelerinden olan itikad-i batılında kendülere tabi olmayanlara hücum ve kahr ittiler. Sair tavaif-i efrenc dahi herc-ü mercede anların şerlerinden ihtiraz eylediler. Taife-i Fransa, kilâb gibi sair tavaif ve cemahirin üzerine hamle idüp kavaid-i bünyan ve edyanlarını tahrib ve nisâ ve sıbyanlarını sebye kasd itmeleri-

ne binaen taife-i efrencin bazıları hakkında muradlarına nail ve inâdların inkıyada mübdeî oluncaya dek beyinlerinde kan su gibi aktı ve taife-i mesfurenin millet-i Muhammediyye ve ümmet-i Ahmediyeye cümle-i hıyanet ve fesad-i niyet ve su-i kasdından biri dahi, cumhurları müdürlerinin sergerde-i asâkir-i makhureleri olan Bonaparte'a tahrir idüp sureti bazı casusumuz vesatâtıyla elimize vasıl olan mektubda muharrer ve mastur kelimat sizlere naklolunur ki, mesmûnunuz olsun: "Ehl-i İslâm, kavi ve metin ve dinlerinde salabet sahibidir. Bunların aktarına vasıl olup diyarlarına hulûl eylediğiniz vakitte mukteza-i hallerine ve istidad ve atvârlarına göre muamele eylemek lazım ve lâyıktır. Ehl-i İslâm'dan zayıf olanlara harb ve darb ve katl ve nehbe mubaşeret ve kavisini tağlîf ve iğfal için din ve ırz ve mallarına taarruz itmeyerek mekr ve hile tedarik iderek ba'dehu anların küllisi sizindir. Ve dahi lâyık olan, sair milel-i islâmiyye beynine gizlüce hileler ile adalet ve şikak ve fesad ve nifak ilka ve beyinlerinde fitne ikazıyla esâfil ve eşkiyayı eşraf ve etkıya üzerine taslîf ve şer ve bağy ve fücuru erâzil ve eşrar ve fuccar ve ahyar beyinlerinde ve bhusus Arab ve kabâil ve meşayih ve ruesâ ve kutta-ı tarik ve eşkiya beyninde takvim itmektir. Ve hânân-i Acem ve diyar-ı Acem ehali beyinlerinde naire-i fiten ikadı-

na bezl-i cühd ve anlar ile Osmanlu beyinde beher hal niza' ve cidal ve şürûr ve kıtal vaki olmasına ikdam idin. Nâs, taat-ı sultandan ve raaya hakimîn hükm-i infazından hurûc itsün ve silk-i nizâmı minkatı' ve ikd-i intizamı münfasım olsun. İşte bununla anların şemli ve ahvali müteşettit olur ve hazâ-in ve emvali telef olur. Vech-i eshel üzere anların rikabına ve diyarına malik olursunuz ve bu ihtilal ve cidalde Fransa-luya lâyıık olan, husumet ve davada akvasının üzerine zayıflarına ianettir. Zira zayıfa ianetle kavi muzmahil olduğu vakitde izmihlal-i zayıf emr-i yesîrdir. Lâkin İslâm ile Fransa beyinde vaktaki ihtilaf-i tam ola, anların dinde salabetleri iktizasınca, bizim şeriat ve edyam ref' eylediğimiz için, anlar ile kat'a bizim muvafakatımız mümkün olamaz ve bizim anlara güven ve itimadımız caiz olmaz. Serd olunan letaif-i hiyel ile biz anlara zaferyab olduktan sonra Kâ'be-i Mükerrene ve Medine-i Münevvere ve Beyt-i Makdis ve cemi-i cevâmi' ve mesacid ve merakidini hedm idüp badehu feteyât-i nisvan ve sib-yandan maadasını katliam ile katl ideriz ve diyar ve enlâk ve emvallerin beynimizde taksim ideriz ve bakıyye-i nâsı bizim usûl ve kavaid ve lisanımıza tahvil idüp kavaid ve şerâi-i İslâm'ı mahv ve rüsûm ve asarını şarkan ve garben ve cenûben ve şimâlen ve araben ve acemen hedm ideriz" deyü tahrir

itmişler... .."(2)

Hükümde, hasmı kınama ve suçlamada İslâmî ölçüleri aşan bir taşkınlık göze çarpmaktadır. Yalnız hasmımızı çekiştirirken değil, kendi devlet ve toplum anlayışımızı dile getirirken de affı kabil olmayan hatalar işlemişizdir. Osmanlılarda avam, öteden beri "vedâi-i rabbi'l-âlemin (yöneticilerin elinde ilahî emanet)" olarak kabul ve telakki edilirken bu belgede "hevâm" diye nitelendirilmiştir. Yani böcekler ve haşereler. Biz kendimizi bilmezken ve kendi prensiplerimiz hakkında bu denli gaflet içerisinde bulunurken başkalarına hadlerini bildirmeye kalkışmamız hiç mi hiç doğru değildir. Böyle doğru olmayan daha nice hareketlerimiz olmuş ve bütün bunlar, o muhteşem saltanatın üzerinden sünger geçirmiştir. Bizzat Kur'an'ın ifadesiyle Allah, durumunu değiştirmeyen bir milletin kaderini değiştirmez.

Suretinin Osmanlı casuslarınca ele geçirildiği ileri sürülen tahrirat, o tarihlerde Fransa'da iktidar mevkiinde bulunan Directoire hükümetinin General Bonaparte'a talimatını teşkil ediyor ve işgal harekâtı esnasında ve genellikle müslümanlara karşı takip edilmesi gereken hattıhareketi, ana çizgileriyle belirliyor. 1 Ağustos 1789'da Kurucu Meclis kanalıyla

yayımladığı "İnsan Hakları Bildirisi" nin hürriyet, eşitlik ve benzeri ilkelerine 1791 anayasasının amir hükümleri arasında yer veren Fransa'nın, bu tür bir işgal stratejisini nasıl onayladığına ve emrettiğine şaşmamak gerekir. Artık ilkeler başka şey, icraat başka şeydir. Son devirlerin getirdiği yeniliklerden biri de bu olmuştur. Nitekim Fransız ihtilalcilerinin ülkeleri dahilindeki icraatları da en az bunun kadar acıdır...

Bu risalede benim görevim ne bu tür konuları kurcalamak, ne de Bonaparte'ın Mısır'ı işgal hareketini enine boyuna araştırmaktır. Sadece mühim ve mevsûk belge ve kaynaklara dayanarak bu işgalin neden ve sonuçlarını kısaca arz etmeyi üslenmiş bulunuyorum. Ancak konunun bibliyografyasını hazırladıktan ve tesbit ettiğim belge ve kaynakları bir bir tetkike başladıktan sonra meselenin en ağır yanını ihtiyar ettiğimin farkına vardım.

Şöyle ki, bir hareketin gerçek nedenlerini ilgili tarafların ağızlarından ve açıklamalarından bulup çıkarmak genellikle mümkün olamamaktadır. Siyasî ahlaka oyun ve entrikaların bulaşmasıyla siyasîlerin açıklamaları güvenilirliğini önemli ölçüde yitirmiş ve dürüst politikacılara, kibrit-i ahmer mesabesinde ender rastlanır olmuştur. İlgili taraflarca gösterilen sebepler, çoğu zaman gerçeği ifade etmekten uzak kalıyor. Ya dav-

ranışlarını haklı çıkarmaya hizmet eden bir takım bahaneler ileri sürüyorlar, ya da tali nedenler üzerinde duruyorlar.

Sonuçlara gelince, görünen köy kılavuz istemez, kabilinden her şeyin apaçık meydanda olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak bunlara dair gerçekleri saptırmaya kalkışanların ve uğradıkları hezimetleri birer zafermiş gibi göstermeye yeltenenlerin de çoğunlukta oldukları unutulmamalıdır.

Karşılıklı güven ve itimat ortamı sarsılınca insan, gerçeklere dahi kuşku gözüyle bakmaya başlıyor. Dünya hayatında bundan daha beter bir bedbahtlık tasavvur edilemez kanaatindeyim. Dünya ve ahiret saadetimizin yegâne kaynağı olan İslâm'ın, aleyhimize bile olsa hakkı ikrar ve müdafaaadan asla şaşmamamızı ve bir topluluğa karşı duyduğumuz kin ve nefretin, icrasına memur edildiğimiz adalete gölge düşürmemesi gerektiğini bize defaatla tenbih ve tavsiye etmesinin sebep-i hikmeti bu olsa gerek. İslâm'ı bilen ve yaşayanlar; daima ve her yerde, insanlığa örnek olmuşlar. Bütün dünyaya, dosta ve düşmana güven ve itimat telkin etmişler. Eğer günümüzün müslümanları da aynı durumda değillerse bunun ancak iki nedeni olabilir: Ya onların İslâm'ı, yani müslümanlıkları, kuru bir davadan ibarettir; ya da çağımızda İslâm, artık iflas etmiştir. Bu iki şıktan hangisinin doğru ve han-

gisinin yanlış olduğunu hepimiz biliriz ve bütün dünya da bilir. Bunda hiç kimsenin kuşkusu olmasın.

Bu bir iman ve ihlas meselesidir. Doğruluk ve dürüstlük kavramlarını insan aklı ve mantığının değerlendirmesi olarak görenler, büyük bir yanlış içerisindedir. elbette bilmezler. Muarız ve muhalif olduğumuz düşünce ve davranışlara "akıl var, izan var!" diyerek karşı çıkarız. Oysa aklımızın bizi yanılttığı, mantığımızın mutsuz kaldığı hiç mi vaki değil? İnkârı kabil olmayan bir gerçek bu. Herkes hayatında bu gerçeği onlarca defa yaşamıştır.

Kur'an-ı Kerim, sorumluluk meselesinde kulak, göz ve yürek üçlüsünden bahseder. Neden akıl değil de yürek? Çünkü yürek veya kalp, insanın değer yargısıdır. Dilerseniz ona "vicdan" da diyebilirsiniz. Aklımızın bulgusuyla vicdanımızın sesi arasında tercih yapmak zorunda veya durumunda hiç kalmadığımızı sakın söylemeye kalkışmayınız. Başkasını bilmem, ama beni buna asla inandıramazsınız. Kimi zaman, keşki vicdanımın sesini dinleseydim, dediğiniz ve kimi zaman da, keşke aklımın emrettiğini yapsaydım, diye hayıflandığımız mutlaka olmuştur. O halde aklın hakim değil, mahkûm olduğu kabul edilmelidir. Çevreden edindiği bilgilerin, kendisine yapılan telkinlerin, geçirdiği deneyimlerin ve içinde bulunduğu şartların tesiri

altında ancak hareket edebilir. Bu yüzden, akıl ve mantık yoluyla varılan sonuçların doğruluk garantisi yoktur.

O halde değerlendirme neye göre yapılacaktır? Vicdan muhakemesi veya muhasebesi diye bir kavram vardır, işte bu kavrama göre yapılır. Mesela ömründe yalan nedir, hıyanet nedir, entrika nedir bilmeyen bir insan kuvayi akliyesi tamam, aklî dengesi yerinde olduğu halde bizim değer yargılarımıza uymayan, akıl ve mantığımızla bağdaşmayan bir şey söylese ona inanmamakla belki akıllılık etmiş olabiliriz ve fakat vicdanlı olamayız. Keza yalan ve hıyaneti denemiş veya muhtemel olan mütelevvin ve madrabaz kişilerin doğru söz ve davranışlarını kabul ve tasdikte tereddüt edişimiz de bir akıl ve mantık işidir. Vicdan ise doğruyu, doğru olduğu için kabul eder ve onun kimden ve niçin geldiğine bakmaz.

Biz de bu mütevazî çalışmalarımızı, bu prensiplerin ışığı altında yürütecek ve tezimizin konusu hakkında incelemek fırsatını bulduğumuz çeşitli kaynaklardan elde ettiğimiz verileri sunmaya çalışacağız. Bir master tezinin fazla iddialı olmadığı nazari itibara alınırsa belki başarılı sayılabiliriz. Tevfik ve hidayet Allah'tandır.

Osman Zeki SOYYIĞIT

İstanbul: 19 Mayıs 1984

II GİRİŞ

FRANSIZLARIN MISIR'I İSTİLA EMELLERİ.

Fransızların Doğu Akdeniz'i işgal düşünce ve projeleri, Haçlı seferlerine kadar uzanan eski bir tarihe dayanır. Haçlı seferlerine katılan Avrupa milletleri arasında en zorlu ve en ısrarlı mücadeleyi Fransızların verdikleri bilinen bir gerçektir. Ümm-i dünya (dünyanın anası) diye tabir edilen Mısır'ın zapt ve işgali konusu, o tarihten beri Fransa krallarının zihinlerini meşgul edegelen maddeler arasında yer almış ve fakat İslâm devletinin yenilmez gücü ve bükülmez bileği karşısında Fransızların bu emeli, kuvveden fiile çıkarılmayarak bir ham hayal halinde(3) varlığını sürdürmüştür.

İslâm devleti, giderek eski gücünü kaybetti ve bunun farkına varan Fransızlar eski emel ve arzularını yeniden canlandırdılar ve Mısır'ı işgal için yeni yeni projeler hazırlamaya başladılar. Kronolojik bakımdan bu projelerin ilki, Fransız Filozofu Lipyinz tarafından hazırlanıp Fransa Kralı 11. Louis (1638-1715)'e takdim edilen projedir. Mısır'-

(3) Tarih-i Cevdet, cilt: 6, s. 290

ın Fransızlar tarafından zapt ve idaresini öngören ve bunun lüzumunu işaret eden bu projede, zapt ve idarenin nasıl gerçekleşeceği ve bundan ne gibi büyük yararlar sağlanacağı hususları hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Fransız Hariciye Nazırı Duc de Choiseul, 17 Temmuz 1768'de Fransa'nın İstanbul Sefiri Saint Priest'e yazdığı mektupta Osmanlı İmparatorluğunun yakın bir gelecekte maruz kalacağı ihtilalleri işaret ettikten sonra sözü Mısır'a getiriyor ve "Mısır, daha şimdiden bariz bir serbestiyete maliktir" diyordu. 1777'de Paris'e mezuniyetle dönen bu Sefir, hükümetine takdim ettiği muhtıradaki Fransa'nın Mısır'a yerleşmesi lüzumundan bahisle bu teşebbüsün lehinde birçok deliller serdetmiştir. Akdeniz kıyılarındaki keşif görevini tamamlayarak yine aynı yıl Paris'e dönen Baron De Tott da, hükümetine verdiği raporda Mısır'ın anarşik durumunu ve zaptı için başvurulacak çareleri sıralamıştır(4).

Öte yandan Fransız seyyahları da, hükümetlerinin Mısır'ı işgalini kolaylaştırmak için durmadan girişimde bulunuyorlardı. Mısır ve Suriye'de 4 sene kalan Volney, 1787 yılında neşrettiği seyahatnamesinde İskenderiye'yi şöyle anlatıyor: "Şehirde işe yarar durumda yalnız dört top var.

(4) Enver Ziya KARAL, Fransa Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul - 1938

500 kişiden müteşekkil kolluk kuvvetleri arasında, hedefe isabet kaydedecek tek kişi bulamazsınız. Hepsi de bayagi işçilerden olup sigara içmekten başka marifetleri yoktur!" (5) Volney, "Mısır'ı istila, Fransız politikasının mihveri olmalıdır!" diyerek sözü bağlıyor. Paris Öğretmen Okulu hocası olan bu zat, ihtilalden sonra Parlamento ve Kurucu Meclis üyeliklerinde bulunmuştur.

Bütün bu plan ve projelere rağmen Fransız monarşisi, Mısır'a saldırmayı bir türlü göze alamamıştı. Fakat monarşi yıkıldıktan ve yerine ihtilal hükümeti kurulup siyasette yeni metodlar kullanılmaya başlandıktan sonra Mısır'a sefer fikri, bir ham hayal olmaktan kurtulup kuvveden fiile çıktı ve dünya tarihine, "Fransızların Mısır Seferi" veyahut "Napoleon'un Mısır Seferi" başlığı ile geçti.

NAPOLEON'UN MISIR SEFERİ:

18. asırda Osmanlı devletinin gerileme halinde bulunması, Fransa'nın Akdeniz ticaretinin büyük bir önem kazanması ve Avrupa devletlerinin büyük ve geniş bir sömürge politikasına atılmaları Mısır'ın Fransızlar tarafından zapt ve işgali konusunu tekrar gündeme getirmişti. Bazı düşünür ve siyasîler, Fransız-

(5) Prof. Muhammed Rifat, Tarih Mısır es-Siyasî fi'l-Ezmine el-Hadîse, c. 1, s. 32, 4. baskı.

ların Mısır'a yerleşmeleri hakkında proje tertibine yeniden başladılar. Osmanlı devletinin muhtemel taksiminde, Mısır, Fransa'nın hissesi gibi gösterilmeye başlandı.

İtalya zaferlerinden sonra yeni fütuhat peşinde olan Korsikalı General Napoleon Bonaparte (1769-1821), İngiltere'nin Atlas denizindeki hakimiyetine karşılık Fransa'nın Akdeniz hakimiyetini kurmak ve Yunan adalarıyla Mısır'ı Fransa'ya kazandırmak için harekete geçti. Directoire hükümetine yazdığı 16 Ağustos 1797 tarihli mektubunda, konuyla ilgili olarak şöyle diyordu: "Osmanlı İmparatorluğu, her gün daha ziyade yıkılmaktadır. İyoniyen adalarını elde bulundurmakla bu adaları himayeye inkân bulacağımız gibi yıkılacak imparatorluktan da hissemizi almak mümkün olacaktır. İngiltere'yi tam manasıyla ezmek için Mısır'a hakim olmamız lazım geldiğini yakında idrâk edeceğiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, Şark'la olan ticaretimizi muhafaza için bizi erkenden lazım gelen tedbirleri düşünmek mecburiyetinde bırakmaktadır."(6)

Fransa'nın, içinde bulunduğu o günkü ahval ve şerait muzaffer ve para getiren bir generali elzem adam haline sokmağa yeterdi(7). Halk arasında şöhreti gittikçe artan Bonaparte, bu

(6) Enver Ziya Karal'ın adı geçen eseri.

(7) S. Bainville, Fransa Tarihi, terc. Hüseyin Cahit Yalçın, s. 373

elzem adam durumunda idi. Directoire hükümeti adına Bonaparte'ın mektubunu cevaplayan eski Piskoposlardan Hariciye Nazırı Talleyrand (1754-1838), Mısır meselesinde kendisiyle hemfikir olduklarını bildiriyordu.

Napoleon, Mısır seferinin imkân şartlarına belirlemek için Mısır'a ait neşriyatı gözden geçirmeye başladı. Hükümet kayıtlarından bulup çıkardığı eski Mısır proje ve layihalarını bir bir inceledi. Mısır hakkında hazırlanan rapor ve yazılan kitapları okudu. Haritaları tetkik etti. Önünde Mısır kapılarının, ardına kadar açık olduğu kanaatine vararak kesin hazırlıklara başladı.

Mısır çok miktarda hububat, sebze, pirinç, keten, pamuk, safran, şeker, indigo yetiştiren bir ülke. Mısır'da kahve ve dut ağaçları da yetişiyor... Afrika, Asya ve Avrupa gibi üç kıtanın kontak noktalarında yer alan Mısır'ın bu kadar feyiz, bereket ve servet vasıtaları, kendilerini işletecek aydın bir hükümet beklemektedirler... Hint ticareti için uzun ve masraflı olan Ümit Burnu yolu yerine Süveyş kanalı açılmalı. Bu yol, Fransızlara hudutsuz menfaatler sağlayacak ve İngilizler için de bir tehlike unsuru teşkil edecektir... Babıali ile daima uyuşmazlık içerisinde olan Mısır Beyleri Kölemenlerin de Mısır'daki saltanat ve tahakkümleri kırılacaktır. Napoleon'a göre bu

durum, Babıali'yi memnun etmeliydi.

Mısır seferinde Napoleon, iki orduya komuta etmekte idi. Bunlardan biri askerler, diğeri ise bilginlerden kurulu muhteşem ve mütakâmil bir kadro, uzmanlar kadrosu idi. Bu kadroları, tezimizin "Nedenler ve Sonuçlar" bölümünde ele alacağız. Toulon limanından ayrılan Napoleon'un ilk uğrak yeri Malta adası olmuştur. Adayı muhasara ile zaptederek şövalyelik ocagını kaldırdı ve adada esir bulunan müslümanları tahliye etti. Bu esirlere, müslümanları Malta korsanlarının şerrinden kurtardığını bütün İslâm ülke ve milletlerine müjdelemelerini tenbihledi. İslâm Ansiklopedisi'nin tesbitine göre, takriben 400 gemiden mürekkep ve 35.000 savaşçı taşıyan Fransız donanması, 2 Temmuz 1798'de İskenderiye civarına yanaştı (8).

Fransızların Mısır'ı işgal harekâtından yerli halk tamamen habersizdi. Tâbi oldukları Devlet-i Aliyye de, o sırada Pazvand-Oğlu isyanını bastırmakla meşgul olduğundan ve Sadriazam İzzet Mehmet Paşa'nın ihmali yüzünden vaktiyle haberdar olup onları ikaz edememişti. Ama İngilizler, Ünlü Amiralleri Nilson'u, Fransız donanmasını takibe memur etmişlerdi: Nilson (1758-1805), 1 Ağustos 1798'de Toulon'dan beri Fransız donanmasının peşinde idi. Nitekim Fransız donanmasından 10 gün önce

(8) İslâm Ansiklopedisi, Mısır maddesi.

İngiliz donanmasından 10 gemi, İskenderiye limanı açıklarına yanaştı. Çok geçmeden 15 İngiliz gemisi daha geldi. İngilizler, şehrin reis ve ileri gelenlerine bir heyet göndererek Fransızların büyük bir donanma ile denize açıldıklarını, İskenderiye'ye saldırılarının muhtemel olduğunu, yerli halkın onlara karşı koyacak güçte olmadıklarını, şayet parası mukabilinde yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamayı kabul ederlerse burada kalıp gerektiğinde yerli halkı savunabileceklerini bildirdiler. İskenderiye Reisi Seyyid Muhammed Kerim ve şehrin ileri gelenleri, bu teklifi, bir İngiliz oyunu sanarak kesinlikle reddettiler. "Burası Osmanlı Padişahı'nın ülkesidir. Ne Fransız, ne de bir başkası, buraya saldırmaya cesaret edemez!" diyerek İngiliz gemilerinden derhal limanı terketmelerini istediler. Bir taraftan da muhtemel bir İngiliz oyununa karşı gerekli savunma tedbirlerini almanın yoğun faaliyeti içine girdiler. Derken İngiliz gemilerinin limanı terkettikleri haber verildi ve durum sâkinleşti. Tam bir hafta sonra da Fransızlar geldiler.

Napoleon, Malta adasından kurtardığı müslüman esirlerden bazılarını yanına almıştı. İskenderiye'de Arapça olarak hazırlatıp bastırıldığı bildirisini, bunlar ve aralarına kattığı ajanları vasıtasıyla Mısır kentlerine ve varılması planlanan

yerlere gönderdi. Bu bildirisinin, Mısırlı tarihçi Cebertî'den aldığımız tam metninⁱⁿ Türkçe tercümesini, önemine binaen aşağıda sunuyorum:

"Bismillahirrahmanirrahim! Lâ ilâhe illallah! Allah'ın oğlu yoktur. Mülkünde şeriki yoktur. Hürriyet ve eşitlik esası üzerine kurulan Fransa Cumhuriyeti tarafından Ulu Serasker ve Fransız Orduları Kumandanı Bonaparte, bütün Mısır halkına duyurur ki, Mısır memleketlerini hayli zamandan beri tahakkümeleri altında bulunduran Mısır Beyleri, Fransız millettine tahkir ve tezlil muamelesini reva görüp Fransız tacirlerine çeşitli zulüm ve işkence yapmışlardır. Şimdi cezalandırılmaları vakti geldi. Abaza ve Çerkez ülkelerinden getirilen bu kölemen taifesinin, küre-i arzın hiçbir yerinde eşi ve benzeri bulunmayan bu güzel, en güzel iklimde işledikleri fesadın cezasını uzun zamandan beri ertelemekte idik. Ama her şeye kadir olan Rabbul'alemin, bu kölemenlerin saltanatlarının yıkılmasını irade buyurdu.

"Ey Mısır halkı! Gelişimin ana hedefinin, dininizi yok etmek olduğu size söylenmiştir. Zinhar yalandır. Buna sakin inanmayın ve müfterilere deyiniz ki, ben, sadece sizin hakkınızı zalimlerin elinden kurtarmaya geldim. Ben, Allah Subhanehu ve Taâlâ'ya, kölemenlerden daha ziyade ibadet eder, O'nun Peygamberini ve Kur'an-ı Azîm'i sayarım. Onlara şunu da söyle-

yiniz: Bütün insanlar, Allah katında eşittirler. Ancak akıl, fazilet ve maarif bakımından birbirlerinden farklı olabilirler. Kölemenlere gelince, onlarla akıl ve fazilet arasında tezat vardır. O halde Mısır'a hakim olmalarını, her şeyin en iyisini almalarını ve güzel cariyeleri, cins atları, muhteşem sarayları kendilerine ayırmalarını gerektirecek hangi özelliğe sahiptirler? Mısır topraklarının iltizam tarikiyle kendilerine verildiği iddiasında iseler, Allah tarafından yedlerine verilen yazılı hüccetleri varsa gösterebilirler! Fakat Rabbul-alemin sonsuz merhamet sahibidir, adildir, halîmdir. Bundan böyle Mısır halkının her ferdi, yüksek mevkilere gelmek ve üstün dereceler elde etmek hakkına sahip olacaktır. İşleri, yerli halkın bilgili, faziletli ve akıllı kişileri tedvir edecektir. Bu sayede bütün milletin durumu düzelecektir. Mısır ülkesinin eskiden büyük kentleri, geniş körfezleri ve gittikçe büyüyen bir ticareti vardı. Kölemenlerin zulüm ve ihtirasları yüzünden, hiçbirinden eser kalmadı.

"Ey Seyhler! Kadılar! İmamlar! Çorbacılar! Vilayet Ayam! Milletinize, Fransızların da samimî müslüman olduklarını söyleyin! Bunun ispatı şudur: Roma'ya gidip, Hıristiyanları İslâm'a karşı daima savaşa tahrik eden Papalık kürsüsünü yıktılar. Müslümanlara karşı savaşmayı ilahî bir görev olarak telakki eden

şövalyelik ocagını Malta'da söndürdüler. Osmanlı Padişahı -Allah, mülkünü payidar kılsın!; Hazretlerine karşı da dostluk ve samimiyetten ve düşmanlarına düşmanlık etmekten hiçbir zaman ayrılmamışlardır. Kölemenler ise, ona karşı gelmişler, emirlerini hiçe saymışlardır. Esasen itaatları da kendi ihtiraslarını tatmin içindir.

"Ne mutlu, bizimle anlaşmakta gecikmeyen Mısır halkına! Durumları düzelecek, dereceleri yükselecektir. Ne mutlu, evlerine ve yuvalarına çekilerek savaşan taraflardan birine arka çıkmayanlara! Bizi daha iyi tanıdıkları zaman bize koşarak geleceklerdir. Lâkin bu savaşta kölemenlere arka çıkanların vay haline! Bir daha kurtuluş çaresi bulamıyacaklar ve izleri dahi silinecektir.

"Madde 1 — Fransız askerinin geçtiği yerlerden üç saat mesafeli çember içerisinde bulunan bütün köy ve kasabalar beyaz, lacivert ve kırmızı renklerden meydana gelen Fransız bayrağını çekip itaat ettiklerini Serasker'e bildirmekle yükümlüdürler.

"Madde 2 — Fransız askerine karşı koyan her köy ve kasaba yakılacaktır.

"Madde 3 — Fransız askerine itaat eden her köy ve kasaba, dostumuz Osmanlı Padişahı dâme bakauhu'nun sancagını da çekmek zorundadırlar.

"Madde 4 — Her belde kölemenlere ait köşk, emlak ve

erzak, Şeyhler tarafından derhal mühürlenecek ve hiçbir şeyin telef olmamasına dikkat edilecektir.

"Madde 5 — Şeyhler, alimler, kadılar ve imamlar görevlerine devam etmekle yükümlüdürler. Yerli halktan herkes, huzur ve emniyet içinde yerinde kalsın! Namazlar, normal şekilde camilerde kılınsın! Bütün Mısırlılar, kölemenler devletinin yıkılmasından ötürü Allah Subhanehu ve Taalâ'ya şükretsinler ve avaz avaz şöyle dua etsinler: Allah, Osmanlı Padişahı'nın şamını ve Fransız askerinin şamını payidar kılsın! Allah, kölemenlere lanet etsin! Allah, Mısır milletinin durumunu iyiye götürsün! İskenderiye Karargâhı — 13 Sidor 1213."(9)

Napoleon, müslümanların usul ve prensiplerine uyararak bildirisini besmele ile başlatmış ve hemen arkasından kelime-i tevhidin birinci bölümünü kullanarak gökâdinlerin tevhid akidesine bağlı olduğuna muhataplarını inandırmak istemiştir. Buna ihtiyacı vardı. Muhasımları tarafından dinsizlikle itham ediliyorlardı. Bu arada Hıristiyanlığın "Oğul" akidesine karşı olduğu imajını yaratacak nitelikte bir ifade kullanmayı da ihmal etmemiştir. Kiliseye karşı sert ve katı tutumlarının dinsizlikten değil, bazı inanç ayrılıklarından kaynaklandığını ima eder gibi bir durum izlemiştir. Biz de müslümanız, derken si-

(9) Cebertî, Acâibu'l-Âsâr fi't-Terâcîmi ve'l-Ahbâr, C. 3, s. 182-184

zin inandığınız Allah'a biz de inanıyoruz, demek istemektedir. Gerçek manada müslüman oldukları iddiasında olsaydı tevhid kelimesini yarıda kesmezdi. Kendilerine Fransız keferesi, denilmesinden son derece rahatsız oldukları anlaşılıyor. Bir zamanlar mamur ve abadan olan Mısır'ın bugünkü su-i ahval ve geri kalmışlığını, kölemenler gibi memleketin öz evladı olmayan ve üstelik meziyetsiz ve beceriksiz kişilerin iktidar mevkiinde bulunmalarına bağlıyor ve yerli halkı onlara karşı kıskırtıyor. Ancak her şeye rağmen hala Osmanlı ve İslâm dostu olarak görünmeye çalışmaktan da vazgeçemiyor

Bildiride Fransız ihtilalini öven veya ilkeleriyle tanıtmayı ve benimsetmeyi amaçlayan bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bunun sebebi, ya kendisini bütün yetki ve otoritelerin tek mercii olarak kabul ve telakki etmesidir; ya da Fransız ihtilalinin, dış dünyadaki olumsuz yankılarından hala kendini kurtaramamış olmasıdır.

Bizce bu bildirinin en bariz yanı, o, Napoleon'un gurur ve ihtiraslarının pek çok delillerinden biridir. Her işi kendi şahsına irca eden bir karakter yapısına sahipti. Bu yüzden Mısır seferini de onun şahsî kaprislerinin bir ürünü olarak görmek ve değerlendirmekte isabet var kanısındayım. Nitekim Mısır Seferi'ne temas eden bütün Fransız vesika ve kay-

nakları, Directoire'in Napoleon'dan ırktığını ve kendisinden kurtulmak için Mısır'ı zapt ve istila projesini kabul ettiğini yazmaktadırlar(10). Bu da Mısır seferinin, Napoleon'un ihtiras ve gururunun bir semeresi olduğunu gösterir. Enver Ziya Karal, hakikatte Directoire hükümetinⁱⁿ tam manasıyla bir korkunun tesiri altında kalarak hareket etmiş olmadığı ve Mısır projesinin önemini bildiği görüşünü savunmuştur. Bu görüşe katılmıyoruz. Şöyle ki, Fransa'da, değil o tarihlerde çok eskiden beri Mısır projesinin lüzum ve ehemmiyeti bilinmekte idi. Buna dair hazırlanan plan ve projelerin bir kısmına yukarıda işaret ettik. Fakat Napoleon'a kadar hiç kimse, Mısır'a saldırma rizikosunu göze alamamıştı. İslâm devletinin za'fa uğraması da günün hadisesi değildi. Bu za'f, Fransız ihtilalinden önce de vardı. Hatta bu ihtilalin, Osmanlılara Avrupa'da bir süre rahat nefes aldıracağı söylenebilir. Üstelik Fransa, başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri ve Rusya ile ihtilaf halinde bulunuyordu. Daha ileride temas edeceğimiz gibi, Mısır seferinin başlıca sebeplerinden biri her ne kadar İngiltere'ye ağır bir darbe indirmek idiyse de, dahilî ve hariç şartlar, bu seferin o tarihte yapılması için pek müsait değildi. O halde Directoire hükümeti, Mısır projesini kabûle zor-

(10) Enver Ziya Karal'ın adı geçen eseri.

lanmıştır ve bu zorlama; çok genç yaşta elde ettiği büyük ve müteaddit zaferlerin neşvesiyle başı dönmüş olabilen Korsikalı General Napoleon Bonaparte'dan gelmiştir.

İHTİLALDEN ÖNCE OSMANLI-FRANSIZ MÜNASEBETLERİ:

Başlangıçta "Şark Meselesi", Avrupa ile Müslüman Doğu arasında çıkan bir çekişmenin neticesi olarak meydana çıkmış değildir. Bu mesele, Müslüman Doğu'nun geleceği hakkında Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çekişmelerden doğmuştur.

Avrupalı tarihçiler, devletlerinin bu dönemde milletlerarası politika sahasındaki yer ve rollerini abartarak anlatırlar. Fransızlar; kendilerini, dünya siyasetini yönlendiren kişiler olarak görür ve dünya insanlarına hürriyet ve mutluluk dolu bir yaşam tablosu çizerler. İngilizler, dünya siyasetinin mihreridirler ve dünya tarihinde ilk ve son söz onlarıdır. Ruslar da, Avusturyalılar da, başkaları da aynı minval üzeredirler. Hepsinin de ayram kabarmıştır. Bütün mesele, hasta adama tenişire yatırmak ve mirasına konaktır. Ama bunu kim veya kimler yapacak ve miras taksim edilirken kime ne kadar ^{pay} düşecektir? Bütün kavga buradan kopmuştur. Tabii bu kavgada bizim yerimiz yoktur. Yoktur, ama kavga bizim yorganın başıdır.

İspanya Kralı Charles-Quint (1500-1558)'ın eline esir düşen Fransa Kralı I. François (1494-1547)'nın Osmanlı Padişahı Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istemesi ve 1543'de Kanunî'nin emriyle Toulon'a giden Barbaros Hayrettin Paşa'nın, Fransızlara ve Krallarını önemli tehlikelerden kurtarması, Türk-Fransız münasebetlerine başlangıç teşkil eder. O tarihten itibaren Fransa ile İslâm alemi arasında kurulan güçlü münasebetler, daha sonra İslâm ülkelerinde Fransızlara çeşitli iktisadî ve siyasî imtiyazlar kazandırırken Müslüman Doğu'nun uğradığı bütün musibetlerin başlıca nedeni de olmuştur. Kanunî'nin elde ettiği muhteşem zaferlerin hemen hemen hepsi, bir asır geçmeden suyunu çekmiştir. Ama işlediği siyasî hatamın vebalini, milleti hala çekmektedir.

Toulon'da imdadına koştuğumuz bu Fransa; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana seferinde, Tunus'da, Cezayir'de, Mısır'da, Suriye'de, Güney Anadolu'da, yardımı nasıl koşulmuş, bize hep öğretmeye çalıştı. Ama biz, öğrenme kabiliyetimizi de kaybetmiş görünüyoruz. Bugün yurt dışındaki diplomatlarımızı öldürenleri destekliyor. Eğer bizzat kendisi öldürmüyorsa buna şükretmeliyiz. Cumhuriyet öncesi şairlerimiz, Yunan mezalimini konu alan şiirlerinde, "Vur, eski kölesi, utandır onu!" diye nakarat düşürürlerdi. Bugün hayatta olsalardı, Fransızlar

için de bir nakarat bulurlar ve belki de "Vur, eski dostu, uyan-
dır onu!" derlerdi.

Müslüman Doğu'da Fransızların elde etmeyi başardıkları
iktisadî ve siyasî imtiyazları diğer devletler kıskanıyorlardı.
18. asrın ikinci yarısına gelindiğinde, Fransızların rakipleri
olan İngilizler, denizlerde ve müstemlekelerde öylesine meşgul
idiler ki, işleri başlarından aşmıştı. Avrupa'nın öteki devlet-
leri de Osmanlı Devletine karşı hasmane bir tutum izlemekte idiler.
Avrupa'da Osmanlı'ya yakın olan tek millet Fransızlardı. Bu durum,
Müslüman Doğu'da Fransız yıldızının daha da parlamasına yardımcı
oldu.

Fransız-Osmanlı yaklaşması denilince akla gelen ilk
isim Marki Villeneuve'dir. Osmanlılar'ın, 1739'da Ruslar ve Avus-
turyalılarla yaptığı son olumlu barışlardan biri olan Belgrat
andlaşmalarında, bu zat, nüfuzunu Osmanlı lehinde kullanmıştı.
Yine bu zat, Osmanlı ile İsveç'in araralarını bularak iki ülke
arasında başarılı bir barış andlaşması imzalanmasını sağlamıştır.
Bu jest ve hizmetleri, ona Osmanlı Padişahı'nın güven ve itimadı-
mı kazandırdı. Padişah da bir teşekkür ve takdir ifadesi olarak,
daha önce Fransızlara tanınmış olan siyasî ve iktisadî imtiyazla-
rı yeniledi. 1740 yılında yenilenen bu imtiyazlar giderek geniş-
lemiş ve süreklilik kazanmış ve kapitülasyonlar devrinin fatihi

olmuştur ki, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan antlaşması ile son bulmuştur.

Marki Villeneuve, Osmanlı Padişahı'nın bu teşekkür ve takdirini kifayetsiz bulmuş olacak ki, bilahare Osmanlı Devleti'ni Avusturya veraset savaşına çekmek istemiş ve fakat bu emelinde muvaffak olamamıştır. Osmanlılar, taraf olmadıkları ve kendilerine hiçbir yarar sağlamayan bu savaşa girmeyi reddettiler. Bu durum, Fransız dostlarımızın canlarını sıkı ve onları gücendirdi. Neticede taraflar arasındaki münasebetler de soğumağa başladı(11).

(11) Hüseyin Münis, eş-Şarku'l-İslâmî fi'l-Asrı'l-Hadîs, Kahire 1938, s. 72. (Tarih master tezi)

III

NAPOLEON'UN MISIR SEFERİNİN NEDENLERİ

Tarih yazarlarından pek çoğu, Napoleon'un Mısır seferini, hayal mahsûlü olan bir arzuyu tatmin gayesiyle girişilen askerî bir macera veyahut Directoire Hükümet erkânının, Napoleon'dan kurtulmak için sahneledikleri bir oyun olarak görür ve değerlendirirler.

Hemen itiraf etmeliyim ki, bu tür faraziyelerin hikmeti vücudunu anlamakta güçlük çektim. Büyük bir asker olduğunda şübhe edilmemesi gereken Korsikalı General'i, efsaneler kahramanı Sindbad gibi görmenin, ya da koca Fransa'nın kaderini ellerinde tutan Directoire hükümetini bir kukla gibi değerlendirmenin akıl ve mantıkla bağdaşır yanı yoktur. Hele vicdan işi hiç değildir.

Ama Mısır seferini hazırlayan ve sahneye koyan bu kadrolar, bu işin içinden yüzlerinin akıyla çıkmış olsalardı aynı yazarların yorumları elbette değişik olurdu. Ne Napoleon'a maceraperest, ne de Directoire hükümetine kukla derlerdi. Oysa devletlerin kaderinde yenmek te, yenilmek te vardır. Yendiği zaman "hay hay!", yenildiği zaman da "vay vay!" diyerek yaygaracılık etmek, başkalarına göre bilmem, ama İslâm prensiplerine bağ-

lı kişilere asla yakışmayan bir harekettir. Meselâ Bedir'de, dünya tarihinin görülmemiş veya eşine ender rastlanan zaferini kazanan müslümanlar, Uhud gibi kapılarının ölü sayılan bir yerde ertesi yıl ağır bir yenilgi aldılar. Ama hiç kimse, Hz. Muhammed'in peygamberlik ve liderliğinde tereddüde düşmedi. Sen git, başkası gelsin diyen olmadı.

Ne var ki, Batı zihniyeti ve bu zihniyetin aramızda bulunan şakşakçıları, bu ince noktayı kavrayabilecek kafa yapısına sahip değillerdir. Bizzat Kur'an'ın şahadetiyle onlar, maddeyi bilirler; fakat ruh ve manadan tamamen habersizdirler. Dünyamızda cereyan eden hadiseler, kâinatta olup bitenler, Allah'ın yed-i kudretinden alımp şunun veya bunun kuvvet ve maharetine bağlanırsa elbette her kafadan bir ses yükselir ve çelişkilerle dolu bir dünya ortaya çıkar.

Napoleon'un, Mısır seferinde bir takım ihmal ve taksirleri vardır. Mesela müslümanlar nezdinde dinî şuurun ne denli itici bir güç olduğunu hesaba katmamıştı. Mısırlı müslümanlara, hürriyet nimetleriyle bezenmiş bir cennetin kapısını açacaktı. Fakat müslümanların, gâvurun cennetine girmektense müslümanın cehenneminde yanmayı yeglediklerini düşünmemiştir. Halbuki önce bu hususu araştırmalıydı. Bunun dışında hemen hemen her şey tamandı. Mısır seferinin imkân şartlarını belirlemek için tüm kadrolarını

seferber etmişti. Mısır'a ait eski ve yeni bütün neşriyatı gözden geçirmişti. Mısır'la ilgili nerede ve ne miktar proje, rapor, layiha ve harita varsa hepsini incelemişti. Tanrı'nın ona bahşettiği askeri ve idari dehayı, eminim ki, en iyi kullanarak zaman ve zemin şartlarının, Mısır seferi için elverişli olduğu hükmüne varmıştı. Fakat bütün bunlar, Korsikalı General'in yazgısını, alinyazısını değiştiremedi. Sonunda makûs taliine mağlup oldu.

Napoleon'u Mısır seferine iten gerçek sebepler nelerdir?...

Miracaat ettiğimiz yerli ve yabancı kaynaklardan ve siyak-u sibaktan edindiğimiz kanaate göre Mısır seferinin belli başlı nedenleri şunlardır:

1 — Akdeniz hakimiyetini kurma ve Mısır'a yerleşme düşüncesi, öteden beri Fransızların zihinlerini meşgul eden önemli maddeler arasında yer almıştır. Bu meyanda hazırlanan çeşitli ve müteaddit plan ve projeler(12), uygulama inkân ve kaabiliyetinden yoksundu. Bu yüzden rafa kaldırılmış ve fakat Fransızların Mısır'a yerleşme fikri, bir ham hayal olarak varlığını sürdürmüştür. Karşılarında güçlü bir İslâm devleti vardı. Onun elinden bir şey kapmanın, aslanın ağzından lokma kapmaktan daha güç

(12) Bkn. Tezimizin "Giriş" bölümü, s. 15-17.

olduğunu denemiş ve görmüşlerdi. Lâkin bu hayallerinden vaz geçmediler. Bu devran hep böyle devam etmez, deyip işi zamana bırakmışlardı.

Bu tür hayallerin, milletlerin hayatında önemli rol oynadığı muhakkaktır. Müslümanlar da, Fatih 2. Mehmed'in devrine kadar, hep İstanbul'un fethini hayal etmişler ve bu hayallerini gerçekleştirmek için müteaddit girişimlerde bulunmuşlardır. İşte Hz. Muhammed'in mihandarı Ebû Eyyub el-Ensari, İstanbul surlarının dibinde yatıyor... Kanunî Sultan Süleyman da, Viyana'nın fethini hayal etmişti. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683)'yı ikinci Viyana kuşatmasına iten bu hayaldi. Ama bize çok, çokook pahalıya mal oldu. Bize, ordumuzla birlikte milletlerarası itibarımızı da kaybettirdi. Kendisi de Belgrat'ta başını kaybetti ve Edirne'de toprağa gömüldü. Viyana bozgunundan sonra Avrupa milletleri bize "hasta adam" teşhisini koydular ve mirasımızı paylaşmak meselesinde kendi aralarında kavgaya tutuştular. Ya anlaşabilselerdi, o zaman ne olurdu? Şu kadarını söyleyeyim ki, ne Türk, ne de Türkiye kalırdı. Çünkü biz, Türklük şuurunu bugüne kadar yaşatabilmiş isek bunu İslâm'a borçluyuz. Hele müslüman olmayan ve Hıristiyanlaşan Türklerin nasıl eriyip gittiklerine bir göz atarsak bu hakikati daha iyi anlarız.

Direktuar hükümeti döneminde, Mısır'a sefer için bekle-

nen zamanın gelip çattığı eğilimi daha ağır basmağa başlamıştı. Zaten Mısır projesi, kraliyet döneminden devralınan işler ve projeler arasında bulunuyordu. İtalya'da parlak zaferler elde ettikten sonra Avusturya ile Campo-Formio antlaşmasının imzalanıyan Napoleon, bu projeye eğildi(13). Mısır seferini, Şark'ta kolay başarılabilecek şerefli ve kârlı bir iş olarak görüp hemen sefer hazırlıklarını başlattı...

2 — Mistemlekecilik politikası, devletlerin ilerlemesi ve inkişafında büyük rol oynamaktadı. Direktuar Hükümeti Hariciye Nazırı Talleyrand, İngiltere ve Amerika'ya yaptığı gezilerde bunun canlı örneklerini görmüştü. Fransızların, Kuzey Amerika'daki sömürgelerini İngilizlere kaptırmaları, taraflar arasındaki gerginliğin daha da büyümesine sebep teşkil etmişti. Bu gidişle İngilizler, Mısır'ı da işgal edebilirlerdi. O halde vakit kaybetmeden harekete geçilmesi lazımdı.

Napoleon, Kuzey Amerika'da İngilizlere kaptırdıkları sömürgelerin yerine Yunan adaları ile Mısır'ı Fransa'ya kazandırmak ve İngiltere'nin Atlas denizindeki hakimiyetine karşılık ülkesinin Akdeniz hakimiyetini kurmak emelinde idi. İngiltere'yi tam manasıyla ezebilmek için Mısır'a hakim olmayı, lazımdan öte elzem görüyordu. Nitekim bu görüşünü, Directoire hükümetine yazdığı 16 Ağustos 1797 tarihli ilk mektubunda açıkça ifade et-

(13) Bainville, Fransa Tarihi, Terc. H. C. Yalçın, s. 375

miş bulunmaktadır(14). O halde Mısır hamlesinin başlıca nedenlerinden birinin de, Hindistan ticareti yolunda İngiltere'ye ağır bir darbe indirmek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

3 — Avrupa devletleri, kendi aralarında bir inkişaf ve terakki yarışına girmiş bulunuyorlardı. Bu yarışta "Hasta Adam" in esamisi okunmuyordu. Ama ölümünü de kinse istemiyordu. Çünkü bu hasta adam ölürse Avrupa devletleri arasında kuvvet dengesinin bozulacağına kesinlik nazarıyla bakılmakta idi. Bu yüzden ölümünü önleyecek ve fakat iyileştirmeyecek reçeteler yazılıyor ve tedbirler alınıyordu. Bu durum ne zamana kadar devam edecekti? Anlaşılan Avrupa devletleri, bir yuvarlak masa etrafında bir araya gelip hırgür çıkarmadan bu Şark meselesini halletmek istiyorlar ve fakat yuvarlak masa bulamıyorlardı.

Fransızların fazla bekleyecek zamanları yoktu. Celin bu işi halledelim diyebilecek güçte değillerdi. Olsalar bile, aslan payını, ya Ruslara veyahut İngilizlere kaptıracıklarını biliyorlar, en azından tahmin ediyorlardı. O halde, vurgun ilk vuramındır, deyip harekete geçtiler.

Bu hareketlerinin Osmanlı Padişahı Hazretlerine karşı olmadığı iddialarına gelince, tezimizin "Sonuçlar" bölümünde açıklayacağımız gibi, onun, ruslar ve İngilizlere yanışmasından

(14) Bkn. Giriş bölümü, s. 18.

ve kendilerine karşı onlarla anlaşmasından çekindikleri içindir. Nitekim korktukları bu durum başlarına gelmiştir. Roma'da Papalık kürsüsünü tahrip, Malta adasında şövalyelik ocagını ilga ve müslüman esirleri tahliye ve son olarak ta Mısır'da müslüman olduklarını ilân etmelerine rağmen...

4 — Mısır hakkında hazırlanan hemen hemen bütün raporlar, bu ülkenin zengin servet kaynaklarına sahip olduğuna dikkati çekmekte idi. Bunca feyiz, bereket ve servet vasıtaları atıl ve işlemez halde idiler. Kneidilerini işletecek aydın bir hükümette ihtiyaç vardı. Böyle bir hükümet, Mısır'ı ihya eder ve kendisi de ihya olurdu.

Aynı zamanda Hint ticareti, Ümit Burnu yoluyla yapılmakta idi. Bu yol, uzun ve masraflı idi. Fransızlar Mısır'a hakim olur ve Süveyş kanalını açarlarsa kendi ticaretlerini bu yoldan yaparlar ve dolayısıyla rakip ve muhasımları olan İngilizlerin Hint ticaretine ağır bir darbe indirmiş olurlardı.

Hâsılı iktisadî yönden Mısır seferinin Fransızlara hutsuz menfaatler sağlayacağı düşünülmüştü. Bu yüzden Bonaparte, Mısır seferine iki orduyla birlikte çıktı. Bunlardan biri, bilginler ve uzmanlar ordusu idi. Askerlerden müteşekkil ordu husrana uğramış, fakat bu bilginler ordusu, Mısır'ın, belki de bütün şarkın vechesini değiştiren muvaffakiyet ve başarı göstermiştir.

Napoleon, akademik ilmi çalışmalar için Kahire'de, Kahire Enstitüsü (Institut du Caire) adı altında bir araştırma merkezi kurmuştu. Conte, Monge, Lepre, Berthollier, Saint Helere gibi dirayetli ve ehliyetli pek çok ilim adamı burada araştırma ve çalışmalarına başladılar.

Conte'nin denetimi altında fabrika ve sanayi tesisleri kurma faaliyetine girişildi. Tarım sektörü ele alındı. Tarım mühendislerince etüdler yapılıyor, sulama projeleri hazırlanıyor, velhasıl bu sektörde, modern vasıtalarla inkişafını temin için gerekli her tedbire baş vuruluyordu.

Bir taraftan kadastro çalışmaları da başlatılmıştı. Kahire yeniden planlanıp tanzim edilecekti. Sağlık ve temizlik işlerine de ağırlık verildi. Caddeler ve sokakların temiz tutulmasından, su serpilmesinden ve geceleri aydınlatılmasından halk sorumlu idi.

Fransızların Suveys kanal projesi üzerindeki etüd ve çalışmaları, ciddi şayanı takdirdi.

Mısır'a gelişlerinin birinci yılında ancak mahdut çalışmalar yapabilmişlerdi. Bu yılı, çevreye intibaka çalışmakla geçirdiler. Fakat daha sonraki çalışmaları, hızlı bir tempo ile ve başarılı biçimde devam etti. Napoleon'un Fransa'ya avdetini müteakip onun yerine geçen ve bilahare bir suikast sonucu haya-

(40)

tım kaybedecek olan Kleber'in (1753-1800), Mısır'da kalkınma hamlesi için teşkil ettiği komitelerin, aşağıda yalnız adlarını vererek bu bölümü noktalamak istiyoruz:

- 1 — Teşri, Din ve Gelenekler Komitesi(15)
- 2 — İdare "
- 3 — Emaniyet kuvvetleri "
- 4 — Tarih ve Hükümet "
- 5 — Askerî Durum "
- 6 — Ticaret ve Sanayi "
- 7 — Ziraat komitesi
- 8 — Jeoloji "
- 9 — Arkeoloji "
- 10 — Nil ve Feyezan "

(15) Hüseyin Münis, eş-Şarku'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Hadîs, Kahire - 1938, s. 92.

IV

MISIR SEFERİNİN SONUÇLARI

Mısır'da isyan eden ve bağımsız bir devlet kurmayı amaçlayan memlûk beylerinden Bulut-Kapan Ali Bey ile imzaladıkları ticarî antlaşma gereğince, Mısır ve Hindistan arasında ticaret yapan gemilerine Kızıldeniz'e girme müsaadesi alan İngilizlerin bundan böyle Mısır işleri^{ne} müdahaleleri, siyasî bir tehlike haline gelmiş ve geçen bölümde arz etmeye çalıştığımız bu ve diğer sebeplere binaen Fransız hükûmeti de, 5 Mart 1798'de Mısır'a sefer kararı almıştır.

General Bonaparte'ın, kısa süren bir müsademeyi müteakip 2 Temmuz 1798'de İskenderiye'yi ele geçirmesiyle başlayan Mısır işgali, 25 Haziran 1802'de Fransızlar ile Osmanlılar arasında akdedilen antlaşmanın hükümleri gereğince sona ermiş ve Fransız işgal kuvvetleri, ellerinde kalan son kale Ebukir'i de teslim edip İngiliz gemileriyle ülkelerine dönmüşlerdir.

Gerçek şu ki, Napoleon'un Mısır seferinin, askerî yönden fiyasko verdiğini söylemesek dahi, kayde değer bir başarı gösteremediği herkesin malumdur. Bu husus, bizzat Fransız kaynakları tarafından teyit edilmiştir. Kimi Fransız yazarları, Mısır seferine, kuvvetli biçimde yenilenmemiş bir bahriye kuvveti

ile çıkılmasını başarısızlığın başlıca nedeni olarak görür(16). Kimi de Mısır seferini, fazla ciddiye almayarak, Napoleon'un maceraperestliğinin ürünü olarak değerlendirir. Bu meydana gelen ve mütalaaaların mana ve mahiyeti her ne olursa olsun, bu seferin, askerî açıdan hiçbir başarı kaydedemediği apaçık meydandadır. Şöyle ki:

Napoleon, İskenderiye'yi zapt ve istila ettikten sonra Mısır halkına yayımladığı tarihî bildirisinde(17), kölemenleri cezalandırmak ve Mısır ülkesini onların tahakkümünden kurtarmak için geldiğini söylemişti. Güya kölemenlerin ve onlara arka çıkanların köklerini kurutacaktı. Az kalsın kendi kökü kuruyordu. Gerçi Embaba hizasında ve Ehramlar savaşında kölemenleri bozguna uğrattı. Fakat bundan daha tabii ne olabilirdi? Napoleon gibi bir savaş dahisi ve onun komuta ettiği muntazam bir ordu, başıbozuklardan müteşekkil kölemen kuvvetlerini elbette bozguna uğratabilirdi. Ancak onların da kahramanca savaştıkları, Mısır topraklarını karış karış müdafaa ettikleri, Murat ve İbrahim Beylerin Yukarı Mısır ve Delta'da mukavemetlerini sürdürdükleri ve Hicaz müslümanlarından da yardım görerek Fransızlara korkulu anlar yaşattıkları bir gerçektir. Napoleon, "yaman suvari-

(16) Bainville, Fransa Tarihi, Terc. H. C. Yalçın, s. 376

(17) Bkn. Giriş bölümü, s. 22 ve devamı.

ler' diye vasıflandırdığı bu kuvvetlerin karşısında Salahiye kumları üzerinde ölümlerle burun buruna gelmişti. Bereket versin, adamları incedasına yetişip onu muhakkak olan bir ölümün pençesinden kurtardılar(18).

Napoleon'un, Directoire hükümetini Mısır seferine ikna için ileri sürdüğü hedeflerden biri de, Hindistan ticareti yolunda İngilizlere ağır bir darbe indirmektir... Fransa'daki gelişmeleri yakından takip eden İngilizler, Fransız siyasîlerine güvenmedikleri için, buluttan nem kaparcasına, her hareketlerine kuşku ve endişe gözüyle bakıyorlardı. Siyasette yeni yeni metotlar uygulamaya başlayan Fransızların ne zaman ne yapacakları kestirilemez olmuştu... Gayeye ulaştırılan her vesile resmen meşru görülür ve gösterilirse elbette siyasî oyunlar, hileler, hiyanetler, entrikalar, hatta suikast ve cinayetler bile, birer faziletmiş gibi değer kazanırlar. Örnek olarak tezimizin Önsöz'üne aldığımız Osmanlı belgesinin(19) de dinsiz ve seciyesiz Fransızlara ateş püskürmesi, daha çok bu hile ve hiyanetleri yüzündendir. Hatalı ve hurafeli yan ve yönlerimizin bulunmasına rağmen, genelde İslâm akidesine bağlı olduğumuzdandır ki, Fransızlar, "kavâid-i cedîde ve kavâin-i ek-

(18) Hüseyin Münis'in adı geçen eseri, s. 80

(19) Bkn. Önsöz, s. 6 ve devamı.

kife bina idüp kavâid-i mezkûre'de Şeytan'ın kendülere olan vesâvisini isbat etdiler; cemî-i edyân kavâidini hedâ ve sâ-ir muharramâtı istihlâl ve müfûs-i habîsenin meyl eylediği shevâtî mubah itdiler"(20) diyerek, onların dünya siyasetine getirdikleri ve hala tesirini icrâ eden bu yeni metoolları ve yine onların bütün dinleri imha ve tahrip gayesine matuf kanun ve tüzüklerini ret ve tel'in edebilmişizdir. Aslında bunu, bize saldırmalarından çok önce yapmalıydık. Meselâ Roma'da Papalık kürsüsünü tahrip ettikleri zaman da yapmalı idik. Çünkü kendi dini olan Hıristiyanlığı tahrip eden ve bunu millî bir politika olarak uygulamaya koyan bir milletin, fırsat bulduğu takdirde bütün dinleri batırmakta tereddüt etmiyeceği muhakkaktır... Görülüyor ki, Fransızların bu ahvâl ve atvârî İngilizleri kuşkulandırırken bizi fazla tedirgin etmemiştir. Kim bilir, onların kendi dinlerini tahrip etmeleri belki işimize gelmiş, belki de Hıristiyanlık yıkılırsa İslâm'a yanaşırlar, diye düşünmüştüzdür. Oysa ilahî dinlerin, birbirini tamamlayan zincirin halkaları durumunda olduklarını ve bu halkalar arasın-

(20) "Yeni metoolları ve müeyyideli kanunları bina ederek Şeytan tarafından kendilerine ilahî edilen vesveseleri adı geçen metod ve kanunlarda ortaya koydular. Bütün dinlerin temelini yıktılar. Haramların tümünü helâl saydılar. Kötülerin şehvet ve kâprislerine serbesti tanıdılar." O. Z.

daki irtibatı kesmenin bütün zinciri kullanılmaz hale getireceğini bilmemiz gerekirdi... Bu kuşku ve endişedir ki, İngiliz Amiral'i Nelson'ı, Toulon'dan beri Fransız donanmasının peşine düşürmüştü. Amiral Nelson, 1 Ağustos 1798'de Ebukir'de yakaladığı Fransız donanmasını tahrip etti. Fransızların "Yarım Dünya" diye adlandırılan meşhur "Orient" gemisi dahil, 14 gemileri tahrip edildi(21). İskenderiye'den Suriye kıyılarına kadar uzanan sahil şeridini kontrolleri altına alan İngilizler, Napoleon'un Mısır seferinin ve Mısır'daki Fransızların kaderine hakim oldular...

İngiltere ve Rusya ile anlaşılan Babıâli, Fransa Cumhuriyeti'ne savaş ilan etti. Mısır'ı geri almak için karadan ve denizden asker sevkine başladı. Kara ordusunun başına Şam valisi tayin edilmişti. Napoleon'un Osmanlı ordusuna karşı giriştiği Suriye seferi de, Cezzar Ahmet Paşa'nın müdafaa ettiği Akkâ surları önünde akamete uğradı. Napoleon, mağlup ve perişan vaziyette Mısır'a dönerken, Kahire Divanı'na (au Divan du Caire) gönderdiği mektupta, beraberinde bir çok esir ve bayrakla 15 gün içinde Kahire'ye ulaşacağını bildiriyor ve Akkâ önündeki mağlubiyetini gizlemek için de Cezzar'ın sarayını yıktığını, Akkâ'da her şeyin tahrip edilip taş taş üstünde kalmadığını ve yarısı ağır olan Cez-

(21) Tarih Dergisi, Mart 1968, S. 20, s. 1

zar'ın, adamlarıyla birlikte deniz kıyısındaki bir kuleye çekildiğini iddia ediyordu...

Cevdet Paşa, kendi adıyla anılan tarihinde, Napoleon'un Mısır seferinin neticelerine değinerek Şark ülkelerinde Fransızların, nüfuz ve itibarlarını önemli ölçüde yitirdiklerini, eskiden her sözlere kılıç gibi nazif iken hamleden sonra artık silahlarının kuvveti kadar geçer olduğunu, İngilizlerin evvelkisinden ziyade emniyet ve itimada mazhar olduklarını, yani Fransızların kaybettikleri nüfuzu onların can düşmanı olan İngilizlerin kazandıklarını, hürriyet ve medeniyet iddialarıyla ileri atılan Fransızların Arabistan tarafında hunharlık ve gaddarlıkla şöhret bulduklarını, Yafa'da Arnavutlar hakkında icra ettikleri vahşiliğin bir nevi kasaplık olduğunu, bunca günahsız müslümanın telef olmasına sebep olduklarını, Akkâ'da mağlup olarak Mısır'a dönerken kendi askerlerinin hastalarını Afyon ruhuyla zehirlediklerini, Fransa'nın bir büyük donanmasını beyhude yere yaktırdıklarını ve 30.000'den ziyade Fransız askerinin kırıldığını kaydetmekle beraber Napoleon'un, kendi şahsı adına bu hamleden kârlı çıktığını, ancak ülkesi için büyük zararlar tevhit ettiğini söyler.

Bence Napoleon'un, Mısır seferinden, canını kurtarmanın ötesinde bir kazancı olmamıştır. Bu sefer boyunca şansı ona yalnız iki yerde yardım etmiştir: Birincisi, Salahiye kumaları ortasında

Ölümlerle burun buruna gelmişken adamları yetişip kendisini kurtarmışlar; ikincisi de, Fransa'da beliren durum üzerine 22 Ağustos 1799'da ülkesine dönmek zorunda kalınca, bu işi, İngilizlerin eline düşmeden başarabilmiştir.

Napoleon'un Mısır seferinin, ülkesi için pek çok zararlar tevhit ettiği iddiası da, tutarlı bir görüş olmaktan uzaktır. Hiç kaybı olmamıştır, demek istemiyorum; fakat bu seferden elde edilen sonuçlar, yalnız Fransa için değil, bütün Avrupa için de büyük ehemmiyeti haiz fayda ve menfaat temin etmiştir. Napoleon'un Kahire'de 21 Ağustos 1798'de kurduğu Kahire Enstitüsü'nde toplanan ve daha sonra "Description de l'Égypte" adı altında 8 cilt halinde neşredilen ilmi tetkikler, Mısır'a dair bütün Avrupa bilgilerinin esasını teşkil ediyor.

Fransız bilim ve teknik adamlarının Mısır toprakları üzerindeki araştırma ve çalışmaları, Mısır'ın müstakbel fikir ve kültür hayatında hiç silinmeyen izler bırakmıştır. Bizce Napoleon'un Mısır seferinin en önemli neticesi bu olmuştur. O güne kadar İslâm kardeşliği ruhu altında dinî his ve duygularını millî şuuruna tercih ederek kendi ırkından olmayan müslüman kardeşlerinin emir ve idaresini kabullenmiş olan Mısırlılar, bu hâlenin hemen akabinde değilse de, bir müddet sonra millî duyguları galebe çalmaya başlamıştır.

Gerçek şu ki, müslümanlar, Fransızların getirdikleri hürriyeti yanlış anlamış, yanlış değerlendirmişlerdir. Bizde hürriyetin, insanın gönlünce yaşayabilmesi şeklinde telakki edildiği görülmektedir. Bu telakki de yine Fransızların hayat tarzlarından çıkarılmıştır. Bu yüzden hürriyete taraftar olanların dindarlığında önemli ölçüde gerileme meydana gelmiştir. Büyük, küçük tanımaz ve de haram, helâl seçmez olmuşlardır. O günleri bilfiil yaşamış olan Mısırlı Tarihçi Ceberti, müslümanlararası birlik ve beraberlik şuurunu felce uğratan ve dinî yasakların pervasızca ihlâl edilmesi sonucunu doğuran bu durumları, "Acâibü'l-âsâr fi't-Tercîmi ve'l-Ahbâr" adlı eserinin son cildinde yana yakıla anlatır.

SON

İÇİNDEKİLER

<u>Konu</u>	<u>Sayfa</u>
I. BÖLÜM:	
Önsöz	2
II. BÖLÜM:	
Giriş	15
Fransızların Mısır'ı istila emelleri	15
Mısır Seferi	17
İhtilâlden önce Osmanlı-Fransız münasebetleri ..	28
III. BÖLÜM:	
Mısır Seferinin nedenleri	32
IV. BÖLÜM:	
Mısır Seferinin sonuçları	41
İçindekiler	49
Bibliyografya	50

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — Mühimme Defteri, No. 207, Başbakanlık Arşivi, İstanbul
- 2 — Tarih-i Cevdet,
- 3 — Enver Ziya Karal, Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul-1938
- 4 — Prof. Muhammed Rifat, Tarîh Mısır es-Siyasî fi'l-Ezmine el-Hadîse,
- 5 — S. Bainville, Fransa Tarihi, (terc. Hüseyin Cahit Yalçın),
- 6 — İslâm Ansiklopedisi,
- 7 — Cebertî, Acâibu'l-âsâr fi't-Terâcini ve'l-Ahbâr,
- 8 — Hüseyin Münis, eş-Şarku'l-İslâmî fi'l-Asri'l-Hadîs, Kahire 1938 (Tarih Master Tezi).
- 9 — Tarih Dergisi, Mart 1968, Sayı: 20
- 10 — Dil ve Genel Gültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul - 1967
- 11 — el-Müncid fi'l-Lügah ve'l-Edeb ve'l-Ulûm, Beyrut, 16.Baskı.